

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

ԶԵԿՈՒՅՈՒՄ

Ս. Էջմիածնի Բարձրագույն Հոգևոր Իշխանության իր փառամյա գործունեության մասին (1941—1945 թ.)

1941 թվի ապրիլի 10-ին Ս. Էջմիածնում գումարվեցավ Աղգային-Նկեղեցական Ժողով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրելու համար: Սակայն Հայրապետական ընտրությունը չկայացավ հետևյալ պատճառներով՝ ա) արտասահմանի պատգամավորները, բացի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության ներկայացուցիչ և պատգամավոր Գերշ. Տ. ԽԱԴ արքեպիսկոպոս Աջապահյանից, պատերազմի պատճառով անկարող էին եղել գալ և մասնակցել Աղգային-Նկեղեցական Ժողովին, և բ) Կաթողիկոսի օժումը Հայ Նկեղեցու ավանդական սովորության և կանոնական կարգերի համաձայն կատարելու համար պահանջված եպիսկոպոսների քանակը չկար. ուստի կաթողիկոսական ընտրությունն ու օժումը հետաձգվեց պատեհ ժամանակի, որպեսզի հնարավոր լինեք գումարել Աղգային Նկեղեցական Ժողով և ընտրությունը կատարել Սովետական Միության և Արտասահմանի պատգամավորների լայն մասնակցությամբ և օժումը Հայ Նկեղեցու ավանդական կարգերի և եկեղեցական կանոնների համաձայն:

Այսօր, երբ Հայրենական մեծ Պատերազմը, մանավանդ Սովետական Միության և դաշնակիցների անձնվեր ջանքերի շնորհիվ փառավոր հաղթությամբ վերջացավ և Եվրոպայում ու Մերձավոր Արևելքում Խաղաղություն հաստատվեցավ, Ս. Էջմիածնի Բարձրագույն Հոգևոր Իշխանությունը հնարավոր գտավ Սովետական Իշխանության համաձայնությունն ստանալ և Աղգային-Նկեղեցական Ժողով հրավիրել Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրությունը կատարելու

և իր փառամյա գործունեության հաշիվն ու մերձավոր ապագայի ծրագիրները ներկայացնելու նպատակով:

1. Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԸ ԵՎ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՄԵՍ ՊԱՏՆՐԱԶՄԸ.

1941 թվի ապրիլի 10-ին գումարված Աղգային-Նկեղեցական Ժողովը դեռ նոր էր վերջացել, երբ գերմանական հորդանները ներխուժեցին մեր երկիրը: Ս. Էջմիածինը չէր կարող անտարբեր լինել Հայրենիքին սպառնացող այդ վտանգի հանդեպ: Նա անմիջապես հրահանգեց արտասահմանի և Միութենական բոլոր թեմերին մաղթանքներ կատարել, ջերմագին աղոթքներ վերադարձնել Բարձրյալին, Կարմիր բանակի զինքն օրհնել և հաջողություն մաղթել:

Պատերազմի հաղթական ելքն ապահովելու համար Ս. Էջմիածինը հայրենասիրական կոչեր ուղղեց ամենուրեք հայ ժողովրդի սիրտը հայրենասիրական զգացմունքներով վառելու, հայությունը իբրև մի մարդ ոտքի հանելու, իր գույքն ու կամքը, իր մտավոր և ֆիզիկական աշխատանքը և իր կյանքը տրամադրելու Հայրենիքի պաշտպանության:

Ս. Էջմիածնի ձայնը լսեց հայ հոգևորականությունը և իր հոտին ուղղած հայրենասիրական հուզիչ քարոզներով ոգևորեց հայ հավատացյալներին Հայրենիքի պաշտպանության վեհ գաղափարով:

Մեր նախնիքը դարերի ընթացքում պայքարել են օտար բռնակալների դեմ, որոնք ձգտել են ֆիզիկապես և հոգեպես ստրկացնել հայ ժողովրդին: Սակայն նա քրիստո-

նեական ոգով դաստիարակված, Հայրենիքի սիրով վառված, իր ազատության և անկախության համար զոհվելու պատրաստ, միշտ պայքարել է նոցա դեմ և եթե ոչ միշտ ֆիզիկապես, բայց բարոյապես միշտ էլ հաղթանակել է:

Հայ ժողովրդի այս ազատասեր և պայքարող ոգու ցայտուն պատկերներով ոչ միայն հարուստ է Հայոց հին պատմական կյանքը, այլ և նորագույն կյանքը: Այդ ուղին հմայիչ պատկերներով դրսևորվել է մեր նոր գրականության, կյսսիկ գրողների ստեղծագործությունների մեջ:

Հայ ժողովրդի այդ պայքարող ոգին ապրում է նաև այսօր: Հայ ժողովուրդը չնայելիք իր սիրասուն զավակներին ուղարկել Հայրենական պատերազմի դաշտը, հայրենասեր հին հունական ժողովրդի պատգամը իր մարտիկներին տալով՝ «Վահանովդ կամ վահանիդ վերա», այսինքն մեռի՛ր ուղղադաշտում կամ վերադարձի՛ր հաղթանակով:

Պարծանքով պիտի շեշտեմ, որ հայ զինվորը պատվով կատարեց հայրենի ժողովրդի սրբազան պատգամը: Իր անձնվեր հերոսությամբ Հայրենական պատերազմում հայ մարտիկը հայ ժողովրդի մարտական ոգու նոր ու փայլուն օրինակներ հանդես բերեց և հաղթանակի փառքով պսակեց հալազատ ժողովրդին և իրեն: Անձնուրացության և ջերմ հայրենասիրության վեհ զգացմունքներով տոգորված բազմաթիվ հայ մարտիկներ հերոսացան, որոնց անունները զարդարեցին հայ պատմության էջերը: Հայ ժողովրդի սիրելի մարտիկները արժանացան ամենամեծ պատվի, նոքա արժանացան Մեծ Առաջնորդի գովքին և պարգևատրվեցան:

Եթե Հայրենական Մեծ պատերազմում Մայր Երկրի հայությունը հանդես եկավ իր անձնագոհությամբ, արտասահմանի հայությունն էլ նվեր բերեց Հայրենական պատերազմի հաջողության համար իր խնայողություններն ու քրտնաջան աշխատանքի պետուղները: Հատկապես արտասահմանի հայության և Ս. Էջմիծանի նվիրաբերության շնորհիվ պատրաստվեցին ՍԱՍՈՒՆՅԻ ԴԱՎԻԴԻ անվան տանկային երկու սերիա շարա-

սյուններ, որոնք երդվյալ ղեկավար քաջամարտիկներով անձնվիրաբար կռվեցին թշնամու դեմ, ջախջախեցին ու դուրս բերեցին նրան մեր հարազատ հողից: Այս են վկայում Զինվորական Իշխանության պաշտոնական գովասանական հեռագրերը, որոնք զետեղված են «Էջմիածին» ամսագրում:

Այսպես, ուրեմն, Հայրենական պատերազմը ոչ միայն առիթ հանդիսացավ հայ ժողովրդի համար իր պատմական մարտական ոգին ցուցաբերելու, իր ազատությունն ու անկախությունը անձնվիրաբար պաշտպանելու, այլև ցայտուն առիթ ծառայեց ապացուցանելու հայ ժողովրդի նվիրվածությունը ընդհանուր Հայրենիքին և անխախտ բարեկամությունը հանդեպ ուսում մեծ ժողովրդի:

2. Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆԸ ԵՎ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՎԻՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ամենայն Հայոց Հայրապետները՝ ղեկավարվելով Ս. Էջմիծանի հնավանդ սովորությամբ սփյուռքի հայության այցելության էին ուղարկում նվիրակներ, որոնք տանում էին Ս. Մյուռոն և Հայրապետի ողջույնը ի մխիթարություն հայ ժողովրդի: 1941 թվի ապրիլի 10-ին, Ս. Էջմիածնում գումարված Ազգային-եկեղեցական ժողովը որոշել էր «Հանձնարարել Գեր. Հոգ. Խ-ին պարբերաբար ուղարկել լիազոր - ներկայացուցիչներ Միութենական և արտասահմանյան թեմերը ծանոթանալու նոցա իրական վիճակին, հոգևոր իշխանության գործունեության, թեմերի կարիքներին ու պահանջներին և որոշ ցուցումներ տալու համար: Այլև թեմերի և Մայր Աթոռի մեջ գոյություն ունեցող կապը առավել խորացնելու և սերտացնելու նպատակով և այս բոլորի մասին զեկուցանելու Ս. Էջմիածնի Հոգ. Բարձր Իշխանության:

Վերոհիշյալ սկզբունքներից ելնելով Մենք, որպես Ամենայն Հայոց Հայրապետության Ազգայնորդ Տեղակալ, Մերձավոր Արևելքի թեմերին, Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության և Ս. Երուսաղեմի Պատրիարքության այցելություն տալու նպատակով

գործուղեցինք Ս. Էջմիածնի գիտական քարտուղար պրոֆ. Աշոտ Աբրահամյանին, որպես Ս. Էջմիածնի լիազոր պատվիրակ, տալով նորան որպես անձնական քարտուղար և խորհրդակից ուսուցիչ Անուշավան Տեր-Գրիգորյանին:

Պատվիրակությունը կես տարի շրջապել է Մերձավոր Արևելքի թեմերում. եղել է Ատրպատականում, Իրանում, Հնդկաստանում, Իրաքում, Սեփյուռսում, Նրուսադեմում և Անթիլիասում: Վերադարձել է Ս. Էջմիածին և Մեզ ներկայացրել զեկուցագիր իր կատարած աշխատանքների մասին: Թե զեկուցագիրը, թե հավատացյալ համայնքներից ստացված գրությունները և թե մամուլը վկայում են, որ պատվիրակությունը արժանացել է սրտագին ընդունելության: Այս երևույթը ապացույց է, որ Սփյուռքի հայությունը խորապես կապված է իր Մայր Հայրենիքի և Մայր Աթոռի ու նորա նվիրական սրբությունների հետ, որ անշափ մխիթարում է Մեզ: Սույնպես նաև Մեզ գոհունակություն պատճառեց Մեր Պատվիրակության այն հայտարարությունը, թե Սփյուռքի հայությունը սիրելով հանդերձ իր Հայրենիքն ու Ս. Էջմիածինը, միաժամանակ լույս է քաղաքացիներ են այն պետության, որի հովանին վայելում են, և Սփյուռքի մեր եկեղեցիները հեռու են կանգնած քաղաքական հոսանքներից: Այդ է պատճառը, որ Մերձավոր Արևելքի տեղական իշխանությունները հարգանք են տածում դեպի հայ համայնքները: Մերձավոր Արևելքի կառավարությունների բարյացակամ վերաբերմունքը հանդեպ Մեր պատվիրակության և Մեր հոտի բարոյապես պարտավորեցնում է Մեզ հայտնել նոցա Մեր գոհունակությունը և Մեր օրհնությունը: Պատվիրակության զեկուցումը նշում է նաև հիշյալ վայրերի մեր թեմական իշխանությունների սիրալիր վերաբերմունքը հանդեպ մեր պատվիրակության, ծանոթացնելով նոցա թեմական գործերին և գործառնությունանց: Ամենուրեք հրավիրվել են թեմական խորհրդի նիստեր, լսվել են առաջնորդների կամ փոխանորդների զեկուցումներ, ծանոթացրել են իրենց ենթակա դպրոցների

և հասարակական կազմակերպությունների աշխատանքներին և դրույթին:

Այս վարքագիծը նշանակ է նոցա պարտաճանաչության և կարգապահության գիտակցության, որ գովելի է, ուստի և նշելի Մեր կողմից:

Պատվիրակությունը պատշաճ ընդունելություն է գտել նաև թե Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության և թե Նրուսադեմի Պատրիարքության կողմից: Հատկապես Մեզ մեծ ուրախություն պատճառեց հիշյալ երկու Սրբավայրերի Միաբանության մեջ գոյություն ունեցող փոխհասկացողությունն ու համերաշխությունը, այլ և այն փաստը, որ այնտեղ դաստիարակված նոր սերունդը պատրաստված, հայրենասեր և եկեղեցուն ու ժողովրդին նվիրված սերունդ է, որ կազմում է նոր Միաբանության հիմքը: Այս երևույթը չափազանց մխիթարական է:

Պատվիրակությունը իր վերա դրված պաշտոնական պարտականություններից դուրս հանձնարարություն ուներ նաև այս Ազգային-եկեղեցական ժողովի գումարման հաջողության նպաստելու, որ կարևոր դեր պիտի ունենա մեր եկեղեցու պատմության մեջ: Այսօրվա արտասահմանյան պատգամավորների բազմությունը և որակյալ լինելու հանգամանքը ապացույց է, որ պատվիրակությունը բարեխղճորեն կատարել է նաև իր այս պարտականությունը: Եվ Մենք ուրախ ենք, որ մեր եղբայրներն ու հոգևոր զավակները, որոնք այսօր ներկա են Ս. Էջմիածնում, պիտի վերացնեն Հայրապետական Գահի սև քողը, պիտի տեսնեն իրենց աչքով Մայր Աթոռն ու Մայր Հայրենիքը, պիտի տեսնեն առաջնի վերակառուցվող վիճակը և երկրորդի վերելքը, պիտի համբուրեն Ս. Էջմիածնի Սրբությունները և վերադառնալով իրենց ծննդավայրը առավել ևս պիտի ամրացնեն Մայր Աթոռի և Մայր Հայրենիքի կապը Սփյուռքի հայության հետ: Այս ուղղությամբ մեծ գործ ունին կատարելու մեր Հոգևոր եղբայրները, որոնք միշտ էլ եղել են Էջմիածնասեր և կմնան այդպիսին: Մեր գոհունակությունն ենք հայտնում և օրհնությունը տալիս պատվիրակությանը իր հաջող գործունեության համար:

3. ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայ եկեղեցու սահմանադրությունը անհրաժեշտություն է: Մեր թեմերում բազմաթիվ կանոնադրություններ կան, որոնց մեջ շատերը, տեղական պայմաններին հարմարեցնելու նպատակով կազմված են այնպես, որ խախտած են Հայ եկեղեցու Սահմանադրության հիմնական սկզբունքները, թուլացրած են Ս. Էջմիածնի և թեմի կապը, սահմանափակված են Ամենայն Հայոց Հայրապետի իրավունքները և այլն: Կան նաև այնպիսիները, որոնց մեջ շատ մեծ չափով շեղված են թեմի աշխարհականացման և անկախացման միտումները: Ահա թե ինչու անհրաժեշտ է Հայ եկեղեցու Սահմանադրության նախագծի շուտափուլ մշակումը, որպեսզի հիշյալ անցանկալի երևույթները վերանան:

Հայ եկեղեցու Սահմանադրության մշակման անհրաժեշտությունը Ս. Էջմիածինը վաղուց զգացել է: 1932 թվին գումարված Ազգային եկեղեցական ժողովին Գեր. Հոգ. Խորհուրդը ներկայացրել է զեկուցում Հայ եկեղեցու Սահմանադրության նախագծի մասին, ուր, սակայն, նշված էին միայն Հայ եկեղեցու Սահմանադրության հիմնական սկզբունքները և ոչ նորա հողվածական կառուցվածքը տրված: Հիշյալ Ազգային եկեղեցական ժողովը հանձնարարել է Բարձրագույն Հոգ. Իշխանության՝ կազմել հատուկ Մասնաժողով հմուտ անձերից և հանձնել նրան մշակել Հայ եկեղեցու Սահմանադրության նախագիծ, հրակետ ունենալով զեկուցման մեջ բերված մեր եկեղեցու կանոնական և ավանդական սկզբունքները:

1932 թվի Ազգային-եկեղեցական ժողովի հանձնարարությունը ցարգ չէր կատարված: Մենք նկատի առնելով նորա կարևորությունը և ժամանակակից պայմաններում հնարավորություն չունենալով գիտակ անձանց լայն մասնակցությամբ մշակել, հանձնարարեցինք այն կազմել հայ եկեղեցական իրավունքին գիտակ անձի՝ իրավաբան Աղեքսանդր Պապուլյանին առաջարկելով ղեկավարվել հայ եկեղեցու միասնականության գաղափարով և ընտրական սկզբունքով առաջնորդ ունենալ հայ եկեղեցու կա-

նոններն ու հին ավանդությունները և այդ նյութին վերաբերյալ հայտնի գրավոր աղբյուրները: Ահա այդ նախագիծն է, որ հայ եկեղեցու կյանքին ու պատմության գիտակ անձանց քննարկման բովից անցնելուց հետո այսօր դրվում է Ազգային եկեղեցական պատկառելի ժողովի առաջ ի քննություն և ի տնօրենություն:

4. ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐ

Գեր. Հոգ. Խորհուրդը 1932 թվի Ազգային եկեղեցական ժողովին համառոտ զեկուցում էր ներկայացրել Հայ եկեղեցու բարեկարգության խնդրի մասին: Ազգային եկեղեցական ժողովը որոշեց հիշյալ զեկուցումը ենթարկել բոլոր թեմերի թեմական պատգամավորական ժողովների և թեմական ժողովների քննարկման: Լսել մամուլում արտահայտվելիք տեսակետները, Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսի և Նրուաղեմի ու Կ. Պոլսո Պատրիարքների կարծիքները և ապա Ամենայն Հայոց Հայրապետի նախագահությամբ գումարվելիք Գեր. Հոգ. Խորհրդի ժողովում մշակել և արդյունքը հայտարարել Հայրապետական Կոնգակով ի գործադրություն և ապա մերձավորագույն Ազգային եկեղեցական ժողովին ներկայացնել ի հաստատություն:

Երջանկահիշատակ Տ. Խորեն Ա. Կաթողիկոսը 1937 թվի օգոստոսի 1-ին, թիվ 417 Կոնգակով հիշյալ զեկուցումը ուղարկել էր Ս. Նրուաղեմի հանգուցյալ Թորգոմ Պատրիարքին, համաձայն Ազգային-եկեղեցական ժողովի ցանկության, հանձնարարելով վերևում հիշատակված եղանակով քննարկել այն և արդյունքը իր եզրակացությամբ ներկայացնել ի վախճանական խմբագրություն և ի տնօրենություն: Հանգուցյալ Թորգոմ Պատրիարքը տպագրել է տվել «Սիոն» ամսագրում Հայրապետական Կոնգակն ու Գեր. Հոգ. Խ.-ի զեկուցումը և ապա ամսագրի հետագա համարներում զեկուցման մեջ արծարծված յուրաքանչյուր հարցի մասին տրվել է բացատրություններ պարզելով իր տեսակետները, որ ապա լույս է տեսնելու նաև առանձին գրքուկով: Այդ աշխատանքը

չէ կատարված նորա երկարատե հիվանդութեան և անակնկալ մահվան պատճառով։ Անցյալ Ազգային-եկեղեցական ժողովը չգտաւ ինչ աղէ խնդրով։ Այս ժողովին է մնում հարցի տնօրէնութիւնը՝ կարճէ անկամ ընթացք տալ արծարծված խնդրին։

5. ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ԵՎ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՎԻՃԱԿԸ

Արտասահմանում մենք ունենք Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսութիւն, Ս. Երուսաղեմի և Կ. Պոլսի Պատրիարքութիւններ ու 13 թեմ՝ Հյուս. Ամերիկայի Արեւելյան թեմ, Հյուս. Ամերիկայի Արեւմտյան կամ Կալիֆորնիայի թեմ, Հարավ. Ամերիկայի գաղութներ, որոնք դեռեւ թեմ չեն դարձած, Իրանա-Հնդկաստանի թեմ, Թեհրանի թեմ, որ նոր է կազմված ժողովրդի և նորա առաջնորդների բուն ցանկութեան հետեւանքով, Ատրպատականի թեմ, Ռումանիո թեմ, Բուլղարիո թեմ, Հունաստանի թեմ, Եվրոպայի թեմ, Մարսելի թեմ, Իրաքի թեմ և Եգիպտոսի թեմ։

Միութենական սահմաններում ունենք ըստ հնույն վեց թեմ՝ Արարատյան Հայրապետական թեմ, Շիրակի թեմ, Վրաստանի թեմ, Բազմի և Թուրքեստանի թեմ, Հյուս. Կովկասի թեմ և Նոր-Նախիջևանի ու Բեսարաբիայի թեմ։ Արցախի ու Գանձակի թեմերը, որոնք գտնվում են Ադրբեջանում, միացվել են Բազմի թեմին, իսկ Սյունյաց թեմը՝ Արարատյան թեմին։

Գաղութահայ թեմերից վեցն ունեն Եպիսկոպոս առաջնորդներ—Կալիֆորնիայի, Հարավ. Ամերիկայի, Եգիպտոսի, Ատրպատականի, Թեհրանի, Եվրոպայի և Հունաստանի թեմերը։

Մնացյալները կառավարվում են վարդապետ կամ քահանա առաջնորդական փոխանորդներով, որ ապացույց է եպիսկոպոսների պակասութեան։

Արտասահմանյան թեմերն ունին բավականաչափ եկեղեցիներ և քահանայութիւն, դպրոցներ, բարեգործական և կուլտուրական հաստատութիւններ, որոնց մասին մանրամասն տեղեկութիւններ չունենք, բացի մի քանիսից։ Ս. Էջմիածնի պատմիրա-

կութեան այցելութիւնից հետո Մերձավոր Արեւելքի թեմերից ստացվել են ընդարձակ տեղեկագրեր, որոնց մեջ հատկապես ուշադրութեան արժանի են Եգիպտոսի և մանավանդ Ս. Երուսաղեմի Պատրիարքութեան ընդարձակ և բովանդակալից տեղեկագրերը։

Միութենական վեց թեմերը կառավարվում են վարդապետ առաջնորդներով և քահանա առաջնորդական փոխանորդներով։ Բոլոր թեմերն էլ ունեն թեմական խորհուրդներ։ Թեմերում կան եկեղեցիներ, սակայն նոցա թիվն ավելացնելու կարիք չկայ։ Բացի վարդերում առժամապես կարգել է շրջիկ քահանաներ, որոնք հոգում են ժողովրդի կրոնական պետքերը, մինչև որ հնարավոր լինի բանալ այն վարդերում եկեղեցիներ և կարգել քահանաներ։ Գործող եկեղեցիների թիվ պակասութիւնը բացատրվում է նրանով, որ ծերացած և մահացած քահանայութեան փոխարինող երիտասարդ կադրեր չենք ունեցել հոգևոր դպրոց չունենալու պատճառով, որ այսօր լուծված պիտի համարել ճեմարանի բացմամբ, և երկրորդ՝ եկեղեցական անոթների, սպասների և եկեղեցական զգեստների պակասութեան հետեւանքով, որ նույնպես հետզհետէ կարգավորվում է։

Արտասահմանի և միութենական թեմերի զուգահեռ նկարագրերը ըստ երևութիւն նշում է գաղութահայ թեմերի առավելութիւնը. սակայն միայն ըստ երևութիւն։ Արտասահմանյան թեմերը պահում են հայ դպրոցներ և կուլտուր-կրթական հաստատութիւններ, որպեսզի հայ լեզվի, հայ պատմութեան և մշակութի ուսուցմամբ հայ մարդը ազգային ինքնագիտակցութիւն ձեռք բերի և քաղաքակրթությամբ բարձր ժողովուրդների մեջ ձուլման վտանգից զերծ մնա։

Հայ եկեղեցին Սովետական Միութեան սահմաններում այդ հաստատութիւնների մասին հոգալու կարիք չունի։ Նոքա մեր երկրում գոյութիւն ունեն և ավելի մեծ շափով. սակայն նոցա ղեկավարում է ոչ եկեղեցին, այլ Պետութիւնը և այն էլ հայ Պետութիւնը։ Եկեղեցին Սովետական Միութե-

թյան մեջ չի կարողացել բարեգործական հաստատությունների. եթե անցյալում եկեղեցին օգնում կամ պահում էր հայ տարրական դպրոցներ, օգնում էր կարիքավոր ուսանողության բարձրագույն ուսում ստանալու համար, այժմ նորա կարիքը չկա, րանի որ տարրական ուսումը պարտադիր է և ձրի, համալսարանի և մասնագիտական դպրոցների դռներն էլ բաց են բոլորի առաջ և այդ դպրոցների ուսանողներն ունին հանրակացարաններ, արժանագին ճաշարաններ և ստանում են պետական թոշակ: Կուլտուրկրթական հաստատությունները հայ մշակույթը զարգացնելու և կուլտուրական մասսային մատչելի դարձնելու միջոցներ էին: Այսօր նույնը ավելի լայն շափերով իրագործում է Սովետական Հայաստանը—գյուղ չկա, որ դպրոց, թատրոն, կինո, երաժշտություն, էլեկտրական լույս, աղբյուրի ջուր և նման բարիքներ չունենա: Այս բոլորին ղուլընթաց Սովետական Հայաստանի Կառավարությունը մեծ հոգացողություն ունի հայ լեզվի, գրականության և հայ գեղարվեստի զարգացման, հայ անցյալի ուսումնասիրության, նորա պատմական հարստությունների պահպանման մասին և ջանք չի խնայում հայի նյութական բարեկեցությունը զարգացնելու նկատմամբ: Ուրախ ենք, որ դադարեց հայ պատգամավորությունը այս բոլորը անձամբ տեսնելու, ուրախանալու և իրենց երկիրը վերադառնալով մեր հոտին մխիթարելու առիթ պիտի ունենա:

6. Ս. Է. Զ. Մ. Ի. Ա. Մ. Ի. Ն. ԼՈՒԾՎԵԼ ԶԵՄԱՐԱՆ

Ս. Էջմիածինը, որպես համայն հայության հոգևոր կենտրոն, պիտի ունենա բավարար թվով կուսակրոն հոգևորականություն և քահանայություն: Հոգևոր դաս պատրաստող հաստատությունը Մայր Աթոռի Հոգևոր ճեմարանն էր, որ դադարել է գոյություն ունենալ 1917 թվից, որի հետևանքով մեծ կարիք է զգացվում թե կուսակրոն հոգևորականության և թե քահանայության, մանավանդ միութենական ներքին թեմերում և Մայր Աթոռում:

Այսօր ի մխիթարություն բոլորիս, կարող եմ հայտարարել, որ ղեկավարագույն

խնդիրներից մեկը լուծվել է, և լուծվել է հիմնական կերպով և օրինական եղանակով. Ս. Էջմիածին իրավունք է տրված Հոգևոր ճեմարան ունենալ: Շնորհիվ Սովետական Իշխանության հոգածու և բարյացակամ վերաբերմունքի տրամադրված է Մեզ նախկին Մատենադարանը, որպես ճեմարանի շենք, վերանորոգած և հարմարեցրած ճեմարանի համար: Այլև ճեմարանի պահպանության ղեկավարություններն էլ մասամբ լուծել է Մեր Կառավարությունը՝ խոստանալով ճեմարանին անհրաժեշտ աջակցություն ցույց տալ և արգեն արձակել է ճեմարանի համար կահարասիք:

Այս հիմնական աշխատանքը կատարելուց հետո, թվում է, թե իրավունք ունիմ ասելու՝ ես իմ պարտքս կատարեցի: Պատկանելի ժողովիդ է մնում ճեմարանի տնտեսական ապահովության կարիքը հոգալ: Այժմ վստահ կարող ենք լինել, որ Ս. Էջմիածնի ճեմարանը Ս. Երուսաղեմի և Տանն Կիլիկիո ընծայարանների հետ ըստ ամենայնի ի վիճակի կլինեն հայ ժողովրդի հոգևոր եկեղեցական կարիքները հոգալու և նորա կրոնական դաստիարակության գործը բարձր մակարդակի վերա դնելու, որ այնքան կարևոր է հայ ժողովրդի հոգևոր զորացման, կուլտուրական բարձրացման և ազգային ինքնագիտակցության զարգացման համար: Ճեմարանը գիշերօթիկ դպրոց է, վեցամյա դասընթացով, միջնակարգ դպրոցի եռամյա դասընթացով և բարձրագույն դրպրոցի՝ երեք լսարաններով: Ուսումը կսկսվի սույն տարվա սեպտեմբերից:

7. Ս. Է. Զ. Մ. Ի. Ա. Մ. Ի. Ն. ՏՊԱՐԱՆԸ

Վերակառուցվող Էջմիածնի համար տրվարանը ամենակարևոր հաստատություններից մեկն է: Եկեղեցական գրքերի տպագրության կարիքը վաղուց զգացվում էր. իսկ այժմ ևս առավել, երբ հետզհետե նոր կարիքներ են ավելանում նոր եկեղեցիների և, մանավանդ, Հոգևոր ճեմարանի բացմամբ, որ հատուկ ձեռնարկների է կարոտում: Տպարանը պիտի գյուրացնէ և կանոնավորի նաև օրացույցի և «Էջմիածին» ամսագրի հրատարակությունը իր ժամանակին:

Հիշատակված հանգամանքներն ինքնին ըզզալ են տալիս տպարանի կազմակերպման արագացումը: Մենք այժմ ունենք տպարան ունենալու իրավունք և տպարանի շենք, մենք հնարավորություն ունենք նաև ստանալու տպարանի ինվենտարը, որ սակայն չկամեցանք. նախ այն պատճառով, որ հրնացած է և երկրորդ՝ անհարմար համարեցինք առնել Հայրենիքից այն, որին տալու պարտականությունն ունինք և երրորդ, որ ունինք արտասահմանյան հայրենասեր Հայություն, որի առատաձեռնությունը Մենք տեսանք Հայրենական պատերազմի ժամանակ և վստահ ենք, թե նույնը պիտի տեսնենք առավել ևս Ս. էջմիածնի վերակառուցման և Հայրենիքի վերաշինության ժամանակ:

8. ՄԵՐ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ

Վաղուց ցանկություն ունեինք գնալ Մոսկվա, ներկայանալ կենտրոնական իշխանության եկեղեցական որոշ խնդիրներ լուծելու համար: Տարվույս ապրիլ ամսին հաջողվեցավ գնալ Մոսկվա Ս. Միություն ժողովոմսովետին կից Եկեղեցական խորհրդի նախագահ Իվան Վասիլևիչ Պոլյանսկու հետ տեսակցել և որոշ հարցեր լուծել: Ապրիլի 19-ին հաճեց ինձ ընդունել մեր երկրի և աշխարհի Մեծ Մարդը ԻՈՍԻՖ ՎԻՍՍԱՐԻՈՆՈՎԻՉ ՍՏԱԼԻՆԸ և լսելով մեր զեկուցումը Ս. էջմիածնի մի շարք կարիքների մասին անձնական մակագրությամբ դրականապես լուծեց, որ երկրի և մեզ համար օրենք դարձավ:

Ի. Վ. ՍՏԱԼԻՆԻ Մեզ ընդունելը պետք է համարել Մեծ Մարդու գոհունակության և համակրության նշանակ հանդեպ Հայ ժողովրդի, իսկ խնդիրների մակագրական դրական որոշումը հանդեպ էջմիածնի տածած վստահության: Այս բացառիկ երևույթը, կատարելապես վստահ եմ, թե կգնահատվի թե Ազգի և Եկեղեցու կողմից, և կարդարանա:

Մինչև այժմ Մեր ունեցած փաստական արտոնությունները Մեծ Մարդու մակագրությամբ ստացան նաև իրավական բնույթ:

Թե մակագրությամբ ի՞նչ հարցեր են արծարծված և ի՞նչ արտոնություններ են շրնորհված, կպարզվի Մեր գրավոր զեկուցման ընթերցմամբ:

9. Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿԱԶՄԸ

1941 թվի Ազգային-եկեղեցական ժողովի ժամանակ Ս. էջմիածնի Միաբանությունը ուներ 4 հոգևորական՝ Տեղակալ՝ Գեվորգ Արքեպիսկոպոս Չեղրեքչյանը, որ և նախագահ Գեր. Հոգ. խորհրդի, Արսեն Արքեպիսկոպոս Ղլտչյան՝ Գեր. Հոգ. խորհրդի անդամ և միաբանության երկու անդամներ՝ Հովհաննես Ժ. վարդապետ Հյուսյան և Մատթեոս վարդապետ Աջեմյան: 1943 թվի հոկտեմբերի 9-ին վախճանվեցավ Արսեն Արքեպիսկոպոսը և նույն թվի զեկուցումներին՝ Հովհաննես Ժ. վ. Հյուսյանը: Մնացին միայն երկու միաբան: Ծանր էր Ս. էջմիածնի վիճակը, առավել ծանր էր մանավանդ և Քնշիչ Մեր հոգեկան վիճակը, գիտակցելով Մեր պատասխանատվությունը հանդեպ Մեր խղճի և հանդեպ Մեր ժողովրդի ու եկեղեցու: Այս կրիզիսից հենելու երկու ճանապարհ ունեինք՝ ա) ջանալ Հոգևոր ճեմարանը բանալ և բ) Միաբանության թիվը շատացնել: Այսօր երկու հարցերն էլ, թեև դժվարին լուծելի, սակայն Տիրոջ օգնությամբ լուծվեցան: Այսօր փաստ է ճեմարանի բացումը, որ տեղի կունենա այս սեպտեմբերին. փաստ է նաև, որ այսօր Ս. էջմիածինը ունի 11 միաբան՝ վեցը ճեմարանավարտներ են, երկուսը՝ ինստիտուտ ավարտած, մեկը Ներսիսյան դպրանոցից և մեկն էլ Լիմ անապատի միաբան: Կա նաև երկու խնդրատու նոր միաբանություն կազմելիս զեկավարվել ենք կրթական ցենզով, աշխատել ենք, որ նոր միաբանը մինիմում միջնակարգ կրթություն ունենա. երկրորդ՝ եկեղեցասեր և ժողովրդասեր լինի: Առայժմ Մեր կարծիքն այն է Մեր Միաբանության մասին, որ սխալված չենք համարի Մեզ: Այսու հանդերձ Ս. էջմիածինը, այն մեծ հաստատությունը, կարոտում է գտնել 20 միաբանի, որպեսզի հնարավորություն ունենա և վանքի ներքին գործերը ղեկավարել, մինչև որ հոգևոր ճեմարանն ա-

վարտած նոր սերունդ ունենալ ավելի պատ-
րաստ և ավելի ընդունակ հայ ժողովրդի և
հայ եկեղեցու գործերը տնօրինող, կարիք-
ները հոգացող:

10. Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ԲԱՐՁՐ ՀՈԳԵՎՈՐ

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐԱՍ ԳԻՄԸ

Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Բարձր Իշխանու-
թյունը, ինչպես միշտ, նույնպես և այժմ,
ձգտել է պահպանել հայ եկեղեցու կանո-
նական և ավանդական կարգերը, պահպա-
նել հայ եկեղեցու սահմանադրական սկզբ-
բունքները և նախանձախնդիր լինել հայ ե-
կեղեցու միասնականության, ջանացել է
Տանն Կրիկիի Կաթողիկոսության, Ս. Նրու-
սաղիմի և Կ. Պոլսո պատրիարքություննե-
րի, արտասահմանի և մեր երկրի ներքին
թեմերի և նորա ղեկավարների հետ սերտ
կապ պահպանել և գոյություն ունեցող բա-
րոյական կապը ևս առավել զորացնել: Այս
է պատճառը, որ Էջմիածինը 1932 թվին
գումարված Ազգային-եկեղեցական ժողովին
հրավիրեց Տանն Կրիկիի Կաթողիկոսին և
նորա միջոցով կաթողիկոսության հինգ թե-
մերը մասնակցելու Ազգային-եկեղեցական
ժողովին նույն իրավունքներով, ինչ իրա-
վունքներով մասնակցում են Էջմիածնական
թեմերը: Նույն նպատակով էր, որ Էջմիա-
ծինը մասնակցեց Տանն Կրիկիի Կաթողի-
կոսական ընտրության, որով կամեցավ եր-
կու Աթոռների մտերմական հարաբերու-
թյունը ևս առավել սերտացնել: Ս. Էջմիա-
ծինը այսօր ուրախ է, որ Կրիկիի դահլը
բազմել է Էջմիածնական մի եպիսկոպոս՝
Գարեգին Արքեպիսկոպոս Յովսեփյանը,
այժմ Կաթողիկոս Տանն Կրիկիի, որ իր
ամբողջ կյանքում սիրել է և սիրում է մի-
ասնական հայ եկեղեցին և հայ ժողովուրդը
և իր կյանքը նվիրել է Հայ մշակույթի
զարգացման և հայ ժողովրդի բարօրության
ու երջանկության: Նա Մեր անձնական ըն-
կերն է և մեր գաղափարակիցը: Ուրախ ենք
նաև, որ Պատրիարքական Աթոռները բազ-
մած են Էջմիածնասեր և հայրենասեր հո-
գևորականները: Ս. Էջմիածինը նույն զի-
ծը տարել է նաև բոլոր թեմերի նկատմամբ
ձգտելով պահպանել հայ եկեղեցու միասնա-

կանությունը, համարելով այն մեր եկեղե-
ցու և ժողովրդի օգուտը: Էջմիածինը կա-
տարելապես դո՛ւ է նաև թեմակալ առաջ-
նորդներից, որոնք բոլորն էլ, պահանջմանը
հարկին, տվել են իրենց բարյացակամու-
թյան ապացույցներ: Ցավ է Մեզ, որ Հյու-
սիսային Ամերիկայի մի քանի քահանաներ
համառորեն ընթանում են իրենց սխալ ու-
ղիով. սակայն Մենք չենք կորցրել Մեր
հույսը, որ նորա կղառնան և կմիասնան թե-
մին: Քաղաքական տեսակետով Ս. Էջմիա-
ծինը՝ նորա հետ նաև Հայ եկեղեցին, ունե-
ցել են հանդես մեր Պետության ջերմ և
բարյացակամ վերաբերմունք, որպիսի վե-
րաբերմունք տեսել է նաև փոխադարձաբար
նորա կողմից: Եվ, այդ բնական է, քանի որ
Սովետական Իշխանությունը եղել է Հայ ժո-
ղովրդի պատմական հույսերի միակ ռեալ
արգարացնողը. և նա է, իրապես, այսօր էլ
նորա կողմից: Եվ այդ բնական է, քանի որ
նախանձ շահերի պաշտպանը, ինչպես և
նորա կուլտուր-կրթական զարգացման հե-
նարանը:

11. ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ

ԳՈՒՄԱՐՄԱՆ ՀԱՐՅԸ

1941 թվին գումարված Ազգային-եկեղե-
ցական ժողովը որոշեց առաջիկա ժողովը
գումարել հարմարավոր ժամանակ, երբ
հնարավոր լինի Արտասահմանի պատգամա-
վորների և բաղարար թվով եպիսկոպոսների
գալն ու մասնակցելը ժողովին, որպեսզի
կարելի լինի նորընտիր Կաթողիկոսի օծու-
մը կատարել հայ եկեղեցու ավանդական
կարգերի և կանոնների ճշգրիտ պահպա-
նմամբ, ինչպես և պատգամավորների լրիվ
կազմով, որ ընտրյալը լինի հայ ժողովրդի
ընտրյալն ու ցանկալին: Այս տեսակետով
որոշվեցավ հունիսի 16-ին նշանակել ժողո-
վը, երբ ամեն դժվարություններ հարթված
են և հնարավորություն կա գալու և մաս-
նակցելու ժողովին:

Անցյալ ժողովը որոշել էր իր կազմը
պահպանել, նկատի ունենալով այն հան-
գամանքը, որ արտաքին կարգի երևույթնե-
ր կարող են տեղի ունենալ և անհրաժեշտ
դարձնել և ընտրություն կատարել. Բարե-

բախտաբար արտաքո կարգի երևույթներ տեղի չունեցան և ժողով գումարելու կարիք չեղավ: Նկատի առնելով՝ ա) որ Ազգային-Նկեղեցական ժողովը երբեք սեսիաներ չի ունեցել, այլ գումարվել է մի անգամվա համար և կատարելով իր ֆունկցիան ցրվել է, բ) որ անցյալ ժողովը հատկապես հրավիրված էր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրելու համար, իսկ այս ժողովը ունի լուծելու այլ լուրջ խնդիրներ, որոնք պահանջում են այլ պատրաստության տեր պատգամավորներ, գ) որ նախկին պատգամավորներից — թե աշխարհիկ և թե հոգևորական — շատերը մահացել են և նոր ընտրության կարիք կար, սույնպես նաև նոր ընտրություն էր պետք արտասահմանյան այն պատգամավորների փոխարեն, որոնք ժամանակի պայմանների հետևանքով ընտրվել էին մեր երկրից և այժմ պահանջվում էր նոր ընտրություն կատարել, այս բոլոր հանգամանքները բնականաբար թելադրեցին Մեզ նոր ընտրություն կատարել, որով համայնքները չեն զրկվում իրենց նախկին պատգամավորներին վերընտրելու իրավունքից, ինչպես և նոքա, որոնք կկախենային նորերը ընտրել՝ հնարավորություն ունենալու նոր ընտրություն կատարելու:

12. ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՀՈԳԵՎՈՐ

ԽՈՐՀՐԴԻ ԿԱԶՄԸ

1941 թվին Ազգային-Նկեղեցական ժողովը ընտրել էր Գեր. Հոգ. Խորհրդի չորս հոգևորական և երկու աշխարհական անդամներ: Հոգևորականներ — Գարեգին Արքեպիսկոպոս, Գեվորգ Արքեպիսկոպոս, Հուսիկ Արքեպիսկոպոս և Արսեն Արքեպիսկոպոս: Աշխարհականներ — Իրավաբան Պ. Ավանեսյան և բժ. Նիկողարյան: Տեր Գարեգին և Տ. Հուսիկ արքեպիսկոպոսները չկան: Աշխարհականներից էլ իրավաբան Ավանեսյանը պատերազմի ընթացքում անհետացավ: Մնացյալ երեք անդամները երբեմն միայն խորհրդակցություն ունեցել են, այն էլ շատ կարևոր դեպքերում, ինչպես օրինակ Հայրենական Պատերազմի առթիվ, Մայր Աթոռի կողմից նվերներ տալու և մեր մասնակցությունը որոշելու նպատակով, այլա-

պես ընդհանուր առմամբ հարցերը լուծվել են երկու եպիսկոպոսների բանավոր համաձայնությամբ: Այսպես շարունակվեցավ մինչև 1943 թվի հոկտեմբերի 9-ը, երբ Տ. Արսեն Արքեպիսկոպոսը մահացավ: Նույն տարվա օգոստոսի 19-ին հրաժարվել էր Բժ. Նիկողարյանը և ես մնացել էի մենակ: Պատերազմի հանգամանքները թելադրում էին արագ գործելակերպ և ճկունություն. այս տեսակետով մենք ավելորդ համարեցինք կոպտացիայի կարգով հրավիրել Գեր. Հոգ. Խորհրդի նոր անդամներ և բարվոք համարեցինք գործել անհատապես, իբրև Հայրապետական Տեղակալ, կարևոր դեպքերում հրավիրել գիտակ անձանց խորհրդակցություն: Այսպես, ուրեմն, այսօրվա հաշվետվության թերի և դրական կողմերի համար Մենք ենք պատասխանատու:

13. ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ ԺՈՂՈՎԻՆ

Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարը 1642 տարվա հնություն է: Նա Հայոց Հայրապետության առաջին Աթոռն է, որի հիմնադիրը Հայաստանի Բ. Կուսավորին է, Հայոց առաջին Հայրապետը: Ս. Էջմիածինը իր Հայրապետներով տվել են Հայ ժողովրդին հայ գիր ու գրականություն, տվել են հայ գեղարվեստ, ճարտարապետություն, երաժշտություն և մանրանկարչություն, նպաստել են հայ մտքի զարգացման, կազմակերպել են հայ եկեղեցին և այս բոլորը, որի անունն է հայ մշակույթ, պահպանել և ավանդել են մեզ, այլ և եղել են Հայ ժողովրդի ֆիզիքական գոյության պաշտպանն ու պահպանը: Այս նվիրական գործունեության համար է, որ Հայ ժողովուրդը սիրո և երախտագիտական զգացմամբ լցված հյուսել է Ս. Էջմիածնի և նորա Հայրապետների մասին հոյակապ ավանդություններ ու առասպելներ, որոնք բնորոշում են այդ պատմական խոշոր հաստատության արժեքը: Ս. Էջմիածինը իր անցյալով այսօր աշխարհիս ամենակուլտուրական ազգին պատիվ կարող է բերել, իսկ մանր ազգերը նախանձել կարող են նորա փառքին, սակայն մենք ցարդ քիչ ենք ուշադիր եղել այդ հաստատության նկատմամբ: Այդ մեծ

հաստատությունն է, որի վերա կամենում եմ հրավիրել այս պատկառելի ժողովի ուշադրությունը:

Ժողովրդական մեծ Հայրապետի՝ Հայրիկի օրերից սկսած, մոտավորապես հիսուն տարի է անցել և Մայր Տաճարը թե ներսից և թե դրսից անմխիթար պատկեր ունի: Թիֆլիսի հայ հարուստներից մեկը՝ վաճառական Մանթաշյանը ժամանակին հանձն էր առել վերաշինել Տաճարը և կառուցել վիհարան, որի բարի իղձը, սակայն, անկատար մնաց: Այս ժողովին է վիճակված ըստանձնել այս մեծ գործի ձեռնհրեցությունը և կազմակերպությունը, և մեր դադութահայ հարուստ եղբայրներին այդ փառքի վաստակումը: Մեր իղձն է ներքնապես կամ վերականգնած տեսնել նախկին նկարազարդումը և կամ հայ ղեղարկեստական նոր նկարներով նկարազարդել հայ կյանքի և Ս. Գրքի պատկերներից օգտվելով, ինչպես, օրինակ, Ալվազովսկու աշխարհի ստեղծագործության նկարն է: Նոր նկարազարդմամբ կշահենք, քանի որ Տաճարի հին նկարազարդումը մենք ունինք այլուր, իսկ նորը կլինի հառաջագիմական մի քայլ: Արտաքնապես կկամենայի կամ մարմարի տնապատ և կամ գրանիտով պատած տեսնել: Բնականաբար սա մի ցանկություն է, որ ենթակա է ժողովի, և մասնագետ, ճաշակավոր ճարտարապետների ու նկարիչների քննարկման: Միայն այս աշխատանքից հետո Մայր Տաճարի բազմաթիվ օտարազդի և տեղացի այցելուները Տաճարը դիտելուց հետո կհեռանան ոչ թե զարմանք հայտնելով հայի անտարբերության վերա, այլ դովելով հայի հայրենասիրությունը և կուտուրականությունը:

14. Ս. ԷԶՄԻԱՄՆԻ ՏԵՏԵՍԱԿԱՆ

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Մայր Աթոռը տնտեսապես ապահով էր, ուներ հարյուր հազար ղեսյատին հողեր, անտառներ, մեծ քաղաքներում անշարժ կալվածներ, վեց միլիոնի չափ գրամազլխի տոկոսներ և տարեկան ոչ պակաս հարյուր հիսուն հազար ռուբլու եկամուտ ուսկով, այլ և յոթը գյուղի յուղի, պանրի և հացահա-

տիկի եկամուտ: Այսօր նա ապավինած է միայն Ս. Էջմիածնի, Երևանի երեք եկեղեցիների և Լենինականի մի եկեղեցու մոմավաճառության արդյունքին, այլև մկրտության, լուսագնի և զանձանակադամներից գոյացած եկամուտին: Այս եկամուտին պետք է ավելացնել նաև Թիֆլիսի Ս. Գեվորգ եկեղեցու եկամուտը, որ Մենք 1944 թվի մարտից դարձրել ենք վանական եկեղեցի և եկամուտը, ծախսերն հանելով, հատկացրել ենք Ս. Էջմիածնին: Յարդ նորա եկամուտը թույլատրել ենք ծախսել եկեղեցու շինարարության վերա, որ արդեն ավարտված պիտի համարել: Այս սեպտեմբերից եկամուտը պիտի ստանա Մայր Աթոռը:

Հիշատակված եկամուտներով հնարավոր է պահել 10 — 15 վարդապետ և մի կերպ կառավարել վանքը, բայց Ս. Էջմիածինը կառավարել, որ պիտի ունենա առնվազն 20 — 30 միաբան ու թեմերը, վանքերն ու հաստատությունները կառավարելու համար, որ ունի գիշերօթիկ հոգևոր ճեմարան վեցամյա դասընթացով, որ ունի տպարան, միայն իր կարիքները հոգալու համար, որ ծախսի դուռ է և ոչ արդյունքի աղբյուր, որ ունի վանքեր առանց կալվածի, որոնք վարդապետ պիտի պահեն, տնտեսություն ունենան և վանքի հնությունները պահպանեն, առանց եկամուտ ունենալու, որ, վերջապես, ժամանակի ընթացքում կարող է նաև այլ հաստատություններ ունենալ — այսպիսի մի խոշոր հաստատություն տնտեսական ապահովության կայուն հիմք՝ բազա պիտի ունենա: Մեր երկրում մենք կալվածական ապահովություն ստեղծել չենք կարող, քանի որ այդ Սովետական երկրների պետական կառուցվածքին չի համապատասխանում: Ապա, ուրեմն, կարևոր է տնտեսական բազա ստեղծել արտադրամանում՝ շնորհիվ գրամական և կալվածական նվերների, կտակների և այլն: Այս խնդրում մեծ դեր պիտի խաղան, անշուշտ, մեր առաջնորդները մասնավորապես, և ընդհանրապես մեր հոգևորականությունը: Եվ Մենք մեծահույս ենք, թե մեր արտասահմանի հարուստների առատաձեռնության և հոգևոր

դասի նվիրյալ ջանքերի շնորհիվ կարճ ժամանակում կատեղծվի պատկառելի տնտեսական բազա:

**15. ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌԻ
ՓՈՆԱԿՐՈՒԹՅԱՆ 500-ԱՄՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԸ**

Ակադեմիկոս պրոֆ. Ստեփան Մալխասյանը ԷԶՄԻԱԾԻՆ ամսագրին հանձնել է մի ուշագրավ հոդված, որով հիշեցնում է, թե 1941 թվին լրացել է Հայրապետական Աթոռի վախճանական փոխադրության 500-ամյակը իր նախկին վայրը՝ Ս. Էջմիածին: Այն հանգամանքը, որ պատերազմի պատճառով հնարավորություն չի եղել իր ժամանակին տոնելու այս տոնը, արգելք չէ, որ Մենք այժմ տոնենք, համարելով այս 500-ամյակը Ս. Էջմիածնի երկրորդ վերածնունդյան սկիզբ: 500-ամյակի տոնելու ձևը նա չի նշում և թողնում է որոշել Ազգային-եկեղեցական պատկառելի ժողովին, որին շատ ավելի ձեռնհաս է համարում այդ հո-

բելյանը հավերժացնելու: Սույն առաջարկը Մենք գտնում ենք չափազանց տեղին և կարևոր և արժանի Ազգային-եկեղեցական ժողովի ուշադրության:

Ավարտելով Մեր խոսքը պարտք ենք համարում Ս. Էջմիածնի կողմից հրապարակավ հայտնել խորին շնորհակալություն աշխարհի Մ և Ժ Մ արդուին ԻՈՍԻՖ ՎԻՍՍԱՐԻՈՆՈՎԻԶ ՍՏԱԼԻՆԻՆ, որ հայ ժողովրդի պատմական մեծ հաստատության, նորա Սրբություն Սրբոցի՝ Ս. Էջմիածնի վերականգնման հիմքը դրավ, այլ և Կենտրոնի և Հայ Սովետական Կառավարության, որոնք աջակցեցին Ազգային-եկեղեցական ժողովի գումարման, դյուրացրին արտասահմանի պատգամավորների մուտքը Սովետական Հայաստան:

Ազգրնաիր Տեղակալ Ամենայն
Հայոց Հայրապետության
ԳԵՎՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

